

ФІЛОСОФІЯ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ІДЕЙНЕ ПІДґРУНТЯ РОМАНУ «ВОЦЕК» Ю. ІЗДРИКА

Увесь накопичений досвід, знання про світ, стосунки між людьми, емоції та почуття, цим викликані, автор у художній формі зображує в творі. І серед подій, думок, розмов, що ними сповнений простір тексту, ми «вловлюємо» ту думку, котру письменник ховає за стрімкою дією, емоційною насиченістю, яскравістю зображально-виражальних засобів, та яка чітко постає перед нами, коли твір дочитано та осмислено до кінця.

У постмодерній літературі ідейний зміст твору може бути практично невловимим, закодованим, тому читач має не лише прочитати текст, але й попрацювати над його «тілом», самостійно віднайти шляхи пізнання «душі» твору. Та навіть дійшовши певного висновку, ми не можемо з упевненістю сказати, що він є єдино правильним. Мабуть, насолода від сприйняття постмодерного твору часто криється в саме цій хвилюючій невизначеності. Таке враження виникає після прочитання текстів Ю. Іздрика, творчий доробок якого презентує постмодерну літературу, сповнену таких визначальних рис, як іронія, сарказм, деструкція, асоціативність, наявність алюзій та ремінісценцій, приховане цитування та ін. Проза Іздрика не закликає до дії, а більше спонукає до споглядання, роздумів. Тож навряд чи письменник прагне до проголошення певних ідей, відкритої агітації, моралізаторства. Водночас вона становить собою своєрідний вузол з думок, почуттів, висновків, розв'язавши який, починаєш докопуватися істини буття, пізнаєш свій шанс на щастя.

Так, у «Воцеку» звучить апокаліптична ідея краху надій, знищення любові під тиском байдужості, безнадії. Теза про безглуздість технологічно-матеріального світу спрямовується на акцентування бурхливого душевного руху. Автор рідко коли зображує інтер'єри, пейзажі, портрети, а якщо і вдається до цього, то лише з метою крізь призму зовнішнього ще глибше розкрити внутрішній зміст твору, зосереджуючи увагу на головному – людині, замкненій у межах штучної дійсності.

Головним аспектом ідейного змісту роману «Воцек» є протиставлення маргінального героя-одинака, що свідомо зрікається будь-яких зв'язків із суспільством, широкому загалу (іншим словом, «масі»).

У сучасному світі кожен може знайти для себе мистецьку чи духовну сферу, в котрій здатен зреалізуватися або хоча б отримати естетичне задоволення від споглядання живопису, перегляду фільмів, читання книг і т. ін. Як зауважує Х. Ортега-і-Гассет, починаючи з середини ХІХ ст., усе людство та людина зокрема, практично не мають перед собою жодних соціальних бар'єрів: «З народження людина в суспільному житті не зустрічає перепон та обмежень. Ніхто не змушує її звужувати своє життя. Не існує ні спільнот, ні каст. Ні в кого немає громадянських привілеїв. Середня людина засвоює, як істину, що всі узаконено рівні» [3].

Отже, людина вільна від тиску – тоталітарного й світоглядного, сама обирає свою нішу в житті, формує коло інтересів. Вона важко працює за місце під сонцем, метушиться, стомлюється, але знає, що, повернувшись додому, відкриє улюблену книжку, та поглине у вир подій, конфліктів і пригод, змусить переживати разом з героями, плакати й сміятися, хоч на декілька хвилин забувши про турботи й негаразди, що сповнюють людину в реальному житті. Звичайно, це стосується не тільки літератури. Музика, малярство, театр, телебачення, церква – ці носії світової культури тією чи іншою мірою вносять у наше життя духовність, насиченість. Свобода, відкритість, доступність – безумовно, позитивні чинники, що генерують економічний, політичний розвиток соціуму і, здавалося б, дають безмежний простір для культурного та мистецького удосконалення кожного індивідуума. Та чи справді це так? Сучасність породжує нову реальність, у якій суспільство зазнає розподілу «на тих, хто вимагає від себе багато і сам бере на себе турботи й обов'язки, і на тих, хто нічого не вимагає і для кого жити – це плисти за течією, залишаючись таким, яким є, не намагаючись перерости себе» [1]. Свобода не лише дарує безмежні можливості, але й ставить перед людиною надважливе завдання – у світі мільйонів шляхів не загубити себе і зробити власний вибір.

У романі «Воцек» Ю. Іздрик ставить під сумнів усю цю псевдонасиченість життя, устами героя він виголошує недовіру і сумнів світові яскравих барв, гострих відчуттів, суспільству, запрограмованому на постійну гонитву за «мінливими цінностями». Адже у цьому вирі втрачено найголовніше – людину, особистість. Часи антропоцентризму минули, натомість з'являється новий тип індивідуума – споживача, у якого засобами сучасного маркетингу, рекламних пропозицій, модних трендів знівельовано усі відмінні риси, стерто усі душевні перепони на шляху до єднання з сірою масою соціуму. Жан Бодріяр у книзі «В тіні мовчазної більшості» говорить про це так: «Маса поглинає всю соціальну енергію, і та перестає бути соціальною енергією. Маса охоплює всі знаки і смисли, і ті вже не є знаками і смислами. Вона поглинає всі звернені до неї заклики, і від них нічого не залишається. На будь-які поставлені перед нею запитання вона

відповідає абсолютно однаково. Вона ніколи не бере ні в чому участі. Її піддають різного роду впливам і тестовим випробуванням, але вона є саме масою, і тому з абсолютною байдужістю пропускає крізь себе і впливи, й інформацію, і нормативні вимоги. Вона нав'язує соціальному абсолютну прозорість, залишаючи шанси на існування лише ефектам соціального і влади, цим сузір'ям, що обертаються навколо вже порожнього ядра» [1]. Масі підпорядковані усі сфери людського буття. Масова література продукує масового читача, що обирає книгу за ступенем розкрученості імені автора та дизайном обкладинки, масова культура породжує масового споживача, людину-симулякра, котра замінює своє «я» на «я-загальноприйняте». Та герой «Воццека», досягнувши безмежну безглуздість усього існуючого, робить радикальний крок назад, від розміреного життя, від сім'ї, дітей... і назавжди покидає реальний вимір. Відступивши від законів суспільства, він перетворюється на спостерігача, що лиш зауважує й аналізує процеси зовнішньої дійсності (крізь призму внутрішніх асоціацій та інтерпретацій). Та по суті, він перетворюється на людину меншості, котра ще не втратила переконань, ідей і поглядів (хоча й химерних), вимогливості до себе і світу, зрештою, індивідуальності.

Глобальна людська самотність, збайдужілість до простих життєвих радостей, людських почуттів у романі поєднується з відчуженням і зневірою в соціумі як носієві культурно-моральних основ. Тож для головного героя логічним є висновок про те, що тільки «соціальна смерть» може бути єдиним способом порятунку його душі. Адже все, що оточує його, розпадається, перетворюється на уривки спогадів, варто лише спробувати осмислити навколишню дійсність, зазирнути під яскраву обгортку і відчутти її холодну штучність. Весь світ для героя роману – ілюзія, симуляція, та й сам він є його продуктом.

У «Воццекові» тонко й скрупульозно змальовано крах надій, через відсутність віри, знищення любові під тиском безнадії, втілено ідею безглуздості матеріального світу, що протиставляється бурхливому душевному руху.

Те, що «Воцтек» створений у контексті постмодерної культури, зумовлює його відкритість для осмислень та інтерпретацій. Тож кожен читач може сприйняти його по-своєму. До того ж постмодерні твори зазвичай є багатограними, різноплановими, а тому іноді складними для сприйняття. Тому емоції реципієнта можуть змінюватися з кожним наступним прочитанням і переосмисленням тексту.

Претензійність, іронічність, неповторний самотній стиль – усе це є невід'ємними складовими як роману «Воцтек», так і творчого доробку Іздрика взагалі. Але ігровий характер прози автора не виключає її глибокої (глибинної) ідейної насаженості. Звичайно, письменник не є бунтарем проти сучасного світу, тим більше, не виступає у ролі рупора пригноблених мас, але як людина мистецтва (а Іздрик безумовно належить до когорти найталановитіших мистецьких діячів сучасної України), він тонко відчуває усі порухи душі людства й у властивий собі спосіб – засобами образу та слова – реагує на них.

Зазначимо, що літературний доробок Іздрика цікавить літературознавців ще й тим, що в ньому присутня абсолютна єдність форми і змісту. Мова роману візуалізується, сповнюється звуками та взорами. Тому ідейний зміст ми відкриваємо для себе, не лише проаналізувавши прочитане, а й пильно придивившись до знаків та символів авторської мови. Деякі ідеї автора можуть шокувати, викликати негативну читацьку реакцію. Та кожен митець має право творити свій світ, наповнюючи його тими думками, що є передусім цікавими йому самому.

У процесі читання «Воццека» виникає питання: а чи можна порятувати цей світ? І взагалі, чи заслуговує він на порятунок? Автор не дає нам однозначної відповіді, не вказує правильного шляху. Адже у вільному суспільстві кожна людина робить свій вибір у тому, в який спосіб насадити своє життя змістом, прожити його не марно. Як зауважує Е. Фромм, «сучасна людина, звільнена від догматів доіндивідуалістичного суспільства, котре одночасно і обмежувало її, і забезпечувало їй безпеку й спокій, не здобула свободи у сенсі реалізації своєї особистості, тобто реалізації її інтелектуальних, емоційних і почуттєвих можливостей. Свобода принесла людині не залежність і раціональність її існування, але в той же час ізолювала її, викликавши у неї почуття безсилля й тривоги» [4].

Герой роману «Воцтек» приречений вічно блукати лабіринтами марень і сновидінь, він навмисне віддаляється від хаосу реального виміру, замінюючи його замкненим віртуальним простором, що дарує йому довгоочікуване звільнення. Воцтек назавжди розриває усі зв'язки зі світом марних мрій та яскравих обгорток, обираючи соціальну смерть як шлях до порятунку. Та навряд чи відчуження є панацеєю від новітніх хвороб людства. Головним є те, щоб, оволодівши безперечною й найвищою цінністю – свободою, людина зробила крок не до нової залежності від думки загалу, а прагнула досягнути позитивної свободи, що заснована на неповторності та індивідуальності кожного.

Література:

1. Бодрияр Ж. В тени молчаливого большинства, или Конец социального. – Екатеринбург, 2000.
2. Іздрик Ю. Воцтек & воцтекургія. – Львів, 2002.
3. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс. – М., 1991.
4. Фромм Э. Бегство от свободы. – М., 1995.

